

DEMOKRATİKLEŞME BAĞLAMINDA SİVİL TOPLUM NORMLARI¹

Yavuz ÇİLLİLER, yavuzcilliler@yahoo.com

GİRİŞ:

Aristoteles -Politiké Koinonia- ile siyaset literatürüne girdiği ifade edilen devlet ile özdeş sivil toplum, 18. yüzyıldan itibaren Batı felsefesinde devletin dışında ve genellikle karşısında konumlanmıştır. Günümüzde ise sayıları artarak çeşitlenmiş, devlet sınırlarını aşarak uluslar arası düzlemi faaliyet alanına eklemiş ve bu dinamizm kavramsal sınırlarını muğlak hale getirmiştir. Dolayısıyla bugün sivil toplum tanımlarına bakıldığında bir görüş birliğinden söz etmek mümkün değildir.

Latince kökenli “societas civilis” kavramının ne olduğu hangi kurumları kapsayıp hangilerini kapsam dışı bıraktığı üzerine oluşturulan külliyat oldukça geniştir. Ancak yapılacak tanım ne olursa olsun, mevcut toplumsal gerçeklik evrilerek varolmaya devam edecektir. Asıl olan, hangi niteliklere sahip olan bir sivil toplumun beklentileri karşılayabildiğidir. Bu nedenle sivil toplumun ne olduğundan çok, nasıl olması gerektiği sorusu pragmatik açıdan önem kazanmaktadır.

Bu tebliğde öncelikle, sivil toplumun tarihsel gelişimine kısaca yer verilecek, daha sonra sivil toplumun demokratikleşmeye katkısı ve “gayr-i sivil” olasılıklara dair örnekler incelenecektir. Bu kapsamda, demokrasiye katkı sağlayabilecek bir sivil toplumun sahip olması gereken normlara ve norm geliştirme ihtiyacına dikkat çekilecektir.

I. SİVİL TOPLUMUN TARİHİ GELİŞİMİ:

Kökü daha eskilere dayanan ve teorik bir inşa olan sivil toplum, 17.yüzyıldan itibaren farklı yerlerde farklı kılıklarda su yüzüne çıkmıştır. Anglo-Saxon gelenek onu bireycilik ve sözleşme teorisiyle, İskoç Aydınlanması ise ticari toplumun yükselişiyle ilişkilendirmiştir. Bu referanslar birbirinden farklı ve özgün toplumsal gerçekliklerden doğmuş, farklı mesleki ve kolektif birlikleri içermiş ve dışlamışlardır (Whitehead, 2002, s.70). Sivil toplum; John Locke ile doğa durumundan çıkarak sözleşme sonrası doğal haklarını almış topluluk, Hegel ile aile ve akrabalık bağlarının çözüldüğü ve ekonomik ilişkilerin başladığı, bireysel menfaat ve ihtiyaçların çatıştığı alan, Marks ile (bürgerliche Gesellschaft) bireylerin meta ilişkilerinin tamamını kapsayan bir kavram olarak nitelendirilmiştir (Jaysawal, 2013, s.2,3).

Keane, 1750’den itibaren societas civilis kavramının geleneksel anlamından ayrılarak çoğullaşma sürecine girdiğini, öncelikle İngiltere ve Fransa, daha sonra Almanya’da bugünkü anlamının nüvesi olarak görülmeye başladığını ifade etmektedir. Uzun bir aradan sonra ise komünizm sonrası Doğu Avrupa’da, Batı özgürlükleri ve totaliter rejimlerin reddi ile tanımlanmaya çalışılmıştır (Keane, 1993, s.29). Daha sonra ulus üstü yönetim mekanizmalarındaki ve uluslar arası sermayenin kalkınma ajandasındaki değişiklikler nedeniyle, devlet sınırlarını aşan sivil toplum kuruluşları dünya genelinde

---

¹ Bu makale, 11-13 Mayıs 2014 tarihinde Eskişehir’de düzenlenen ‘Türk Dünyası Sivil Toplum Zirvesi’ nde bildiri olarak sunulmuştur.

hızla artmıştır (Salmenniemi, 2014, s.42). Günümüzde ise baskı grupları -örgütlenmemiş, örgütlenmiş, anomik veya kurumsal-, menfaat grupları -ortak maddi ve manevi çıkarları korumak için oluşturulan gruplar- siyasal toplum ve sivil toplum arasındaki kavramsal geçişkenlikler artmış, akademik gayretler sivil toplumun ne olduğu konusuna odaklanmıştır.

Price'a göre, sivil toplum en genel tanımıyla vatandaşların devlet ve kar amaçlı kuruluşlardan bağımsız olarak kendiliğinden organize oldukları alandır (Price, 2003, s.580). Diamond; sivil toplumu, "gönüllü, kendi kendini yaratan, (büyük ölçüde) kendi ayakları üzerinde duran, devletten özerk, hukuksal bir düzenle ya da bir ortak değerler kümesiyle sınırlı olan örgütlü toplumsal yaşam alanı" olarak tanımlar. Çalışmasının devamında; sivil toplumun, önceden var olan grupları -aileyi ve dinsel, etnik, devrimci ya da mileneryan örgütlenmeleri- dışladığını ifade eder (Diamond, 1994, s.5,6). Önsel birliklere ek olarak, gizli olan birlikler, hiyerarşik yapılar da sivil toplum dışında nitelendirilir. Bu listeyi daha da uzatmak mümkündür. Neticede, yapılacak her tanım bazı birlikleri dışlarken bazılarını da kapsam içine alacaktır. Bu nedenle sivil toplum kuruluşlarını ortak bir paydaya indirgeyerek, statik bir tanıma ulaşmaktansa, sivil toplum kapsamının dinamizmini kabullenmek ve temsili demokrasilerin krizinde nasıl bir sivil topluma ihtiyaç olduğuna odaklanmak daha anlamlı olacaktır.

II. SİVİL TOPLUMUN DEMOKRATİKLEŞMEYE KATKISI:

Sivil toplumu istikrarlı ve dinamik bir demokrasi için gerekli gören teorisyenlerden en bilineni belki de ilki Tocqueville'dir. 1835 yılında "Amerika'da Demokrasi" adlı eserini yayınlayan Tocqueville, sivil toplum ile devleti özdeşleştiren Hegelyan yaklaşımı eleştirir ve demokrasi ile sivil toplum arasında özdeşlik kurarak, demokrasinin işlerlik seviyesini, sivil toplumun gelişimiyle ilişkilendirir (Şaylan, 2008, s.168). Sivil topluma, siyasi alanın, özellikle devletin bireysel özgürlüklerin korunmasından sorumlu tutulmasını garanti etme rolü biçer (Carr, Norman, 2008, s.360). Tocqueville için sivil toplum; izole bireylerin, aristokrasinin yokluğu ve federal devletin uzaklığına rağmen kolektif amaçlar için işbirliğini mümkün kılan gönüllü birliklerdir (Tocqueville, 1994, s.80-88). Bu sivil toplum tanımının kavramsal kapsamı oldukça geniştir, ama o genel geçer bir sivil toplum tanımı yapmak istememiş, Amerikan demokrasisinin gelişimini açıklamaya çalışmıştır.

Sivil toplum; Robert Dahl'in poliarsileri (Dahl, 2001, s.1-3), Linz ve Stepan'ın (Linz, Stepan, 2001, s.95) konsolide demokrasisi için kurumsal gerekliliklerden biridir. Calhoun'a göre de, sivil toplum başarılı bir demokratikleşmenin ön koşuludur (Calhoun, 1993, s.267-280).

Sivil toplumu demokrasi için bu derece önemli kılan mekanizmalardan ilki, güçlü bir sivil toplumun siyasal temsili çoğaltmasıdır (Diamond, 1995, s.134). Siyasi kararların alınmasına etki ederek -katılarak-, Rousseau'nun ehven-i şer olarak tanımladığı temsili demokrasiye, doğrudan demokrasi ideali yönünde baskı yapar. Burada siyasal katılımın genişlemesi sadece nicel değildir. Nitelik olarak da, sivil toplum kuruluşları ilgi alanlarında uzmanlaştıklarından, siyasi topluma sorun alanlarında daha iyi çalışılmış çözüm alternatifleri sunarak katkıda bulunurlar. Ayrıca bireye grup aktivetelerine katılım konusunda kültürel öğrenme alanı sağlarlar.

Siyasal katılım ise ancak bilgi sahibi olmak ile mümkündür. Demokrasi bilgiye erişebilen vatandaşlar sayesinde güçlenir. Sivil toplum kurumları; kitapçıklar, broşürler dağıtarak, çalışma grupları ve seminerler düzenleyerek, çeşitli iletişim araçları kullanarak vatandaşın bilgilendirilmesine ve kitlesel farkındalığın artırılmasına katkıda bulunur (Jaysawal, 2013, s.5,6). Böylece hükümet icraatlarını yakından takip eden sivil toplum kuruluşları hesap verilebilirliği ve şeffaflığı da artırmış olur (Zyl, 2014, s.348).

"Halk yönetmelidir" diyen demokrasi, doğal olarak halkın desteğini gerektirir. Sivil toplum, halkın yönetime olan rızasını gösterebilmesi için de bir vasıta. Dolayısıyla sivil toplum, yönetimin meşruiyetine normatif temel oluşturarak demokrasiye katkıda bulunur (Maglaras, 2013, s.2,3). Örneğin, 2005 yılında Avrupa Anayasasını halk oylamasından geçiremeyen AB, o tarihten itibaren uluslar arası NGO ve üye devletlerin sivil toplum kuruluşları ile başlattığı diyalog süreci ile meşruiyetini ve kabul edilirliliğini artırmıştır (Bee, Guerrina, 2014, s.46,47).

Sivil toplum kurumlarının demokrasiye diğer bir katkısı da; taleplerini karar mekanizmalarına ulaştıramayan dezavantajlı veya dışlanmış grupların problemlerini, isteklerini, siyasi topluma duyurmak ve toplumun dikkatini çekmek için platform sağlamaları ile gerçekleşir (Jaysawal, 2013,

s.5,6). Böylece toplumsal sermayeye katkıda bulunur ve toplumun her katmanından vatandaşları, grupları biraraya getirerek, farklı taleplerin uzlaşmasına zemin yaratırlar. Çoğulcu çözüm önerileri geliştirilmesini sağlar, etnik, dini, sınıf, kast gibi sosyal fay hatlarını çapraz keserek, gruplar arası iletişimi artırır. Ortak değer, norm ve inançların şekillenmesine katkı sağlarlar.

Kısaca sivil toplum güçlü ise, toplum devlet ilişkisinde toplum belirleyen konumdadır (Durgun, 1997, s.222). Değişik ilgi alanlarında faaliyet yürüten bu kuruluşların, siyasal temsili çoğaltmak, bireysel özgürlüğü korumak, toplumu bilgilendirmek, alternatif politika üretmek, talepleri siyasal topluma duyurmak ve benimsetmek, iktidara meşruiyet kazandırmak, üyelerine grup aktiviteleri ile kültürel öğrenme alanı sağlamak gibi nitelikleriyle demokrasiyi derinleştirdiğini söylemek mümkündür.

III. SİVİL TOPLUMDA GAYR-I SİVİL OLASILIKLAR:

Tocqueville, örgütlenme hakkının bireysel özgürlük kadar önemli olduğuna, hiçbir yasa koyucunun toplumun temelini sarsmadan bu hakka tecavüz edemeyeceğine, herşeye karşın örgütlenme hakkının bazı ülkelerde refah kaynağı olabilirken, bazılarında çöküşe sebep olduğuna dikkat çekmiştir (Tocqueville, 1994, s.86). Bu tespitini de; Amerika'daki derneklerden farklı olarak, 19.yy.da Avrupa'daki örgütlerin üyelerinin özgür iradelerinin olmadığına, hiyerarşik ve oligarşik yönetim mekanizmalarına tabii olduklarına atıfla yapmıştır. Bugün de benzer kaygılar dile getirilmektedir (Özhan, 1997, s.348; Aslan, 2010, s.371).

Başka bir olasılık da, bazı sivil toplum kuruluşlarının pazar veya devlet ile işbirliği yaparak tarafsızlıklarını yitirmeleri ve demokrasiyi olumsuz etkileyebilecekleridir. Ackerman 1970'lerin Amerika'sında yaptığı bir çalışmada, ülkeye yasadışı giriş yapan göçmenlerin sayılarının kasıtlı olarak abartıldığını ifade etmektedir. Ona göre, bunun nedeni de dönemin bürokrasisi ile sivil toplum kuruluşlarının menfaatlerinin çakışmasıdır. Ancak bu sözde artışa bağlı toplumda oluşan tepkisel tahayyül, yasal göçmenleri olumsuz etkilemiştir (Ackerman, 2014, s.190-198). Benzer bir menfaat örtüşmesi riski, birey veya aile kuruluşlarında da mevcuttur. Aktan'a göre; kimi zaman sermaye sahibi zenginler, kurdukları dernekler ve organizasyonlar ile kendi istekleri dahilinde siyasal istikrarı etkileyebilmekte ve plütokratik siyasi form güçlenmektedir (Aktan, 1997, s.76).

Sivil topluma yönelik bir eleştiri de, Umland'in Rusya'daki STK hakkındaki makalesinde görülebilir. Umland; 1990'lardan itibaren aşırı milliyetçi partilerin sayılarının azalmasının demokratikleşmeye dair bir gösterge olamayacağını, çünkü protofaşist görüşlerin ve ideolojilerin taşıyıcısının artık Rusya'daki sayıları ve güçleri giderek artan, eski rejim ileri gelenlerinin kurduğu Sivil toplum kuruluşları olduğunu, Batı Avrupa'da 1.Dünya Savaşı sonrası gönüllü kuruluşlar ile benzerlikler kurarak ifade etmektedir (Umland, 2002, s.371). Bu tür durumlarda, sivil ve siyasi toplum öylesine içiçe geçmiştir ki, sivil toplum demokrasiyi derinleştiremez. Militan milliyetçilikler bir taraftan medya, araştırma enstitüleri ve çeşitli organizasyonlar vasıtasıyla ideolojik hegemonya yaratmaya çalışırken, diğer taraftan siyasi partiler içerisindeki konumlarını güçlendirmeye çalışmaktadırlar. Sivil toplum kuruluşları siyasi gücü bir bütün olarak ele geçirmeyi hedeflemekte, siyasal bir parti gibi davranmaktadır.

Fraser, Dutta ve Bergman ise sivil toplumu, marjinal veya dışlanmış grupların görüşlerine yer vermedikleri için eşitlikçi olmadıkları konusunda, gelişmekte olan ülkeleri zorla küresel neoliberal ekonomiye entegre etmek istedikleri, kolonyalist davrandıkları ve Batı değerlerini empozeye çalıştıkları için, emperyalizmin gizli formu olmakla eleştirmektedir (aktaran Sommerfeldt, 2013, s.281). Ghosh da benzer şekilde, Hindistan'da çok başarılı STK'nın mevcudiyeti yanında, yabancı politikaları ve organize suçları maskeleyen için kurulduğu ve yolsuzluklara karıştığı gibi iddialarla eleştirilen STK'nın mevcudiyetinin toplumsal barışı zedelediğini ifade etmektedir (Ghosh, 2009, s.235-243).

Son olarak Gerard'ın, STK'nın istemdişi maruz kaldıkları bir eleştirisine de değinmek faydalı olacaktır. Ona göre; sivil toplum, iktidar odaklarının asıl maksatlarını kavrayamadan onlara paralel hareket ettiğinde, demokratik değerlerden uzaklaşabilir. Örneğin The Association of Southeast Asian Nations (ASEAN) faaliyet alanlarındaki STK'nı daha iyi alternatifler oluşturmaları maksadıyla desteklemektedir. Ancak STK, bağımsız çalışmalarına rağmen tam etkin olamamaktadır, çünkü ASEAN'ın politikaları ile çatışan projeleri engellenmektedir. Gerard; ASEAN'ın reform politikalarına

meşruiyet kazandırabilmek için sivil toplum katılımını teşvik ettiğini, kısaca sivil toplumu amaçları doğrultusunda kullandığını ileri sürmektedir (Gerard, 2014, s.266).

IV. DEMOKRATİKLEŞMEYE KATKI SAĞLAYAN SİVİL TOPLUM NORMLARI:

Görüldüğü gibi, gelişmiş ülkeler de dahil olmak üzere STK, dünya genelinde çeşitli eleştirilere konu olmaktadır. Demokratikleşme bağlamında sivil toplumdaki gayr-ı sivil olasılıkların giderilmesine yönelik norm yaratma çabası kapsamında Houser ve Gibson; sivil toplumun otonom olması gerektiğine özellikle dikkat çekmektedir (Houser, 1998, s.22; Gibson, 2001, s.54). Linz ve Stepan'a atıfla Özbudun ise; sivil toplumun siyasal toplumun yerini alarak değil, onunla dengeli bir ilişki tesis ederek demokrasinin konsolidasyonunu sağlayacağını ifade eder (Özbudun, 1998, s.113,114). Kopecky ve Mudde sivil toplumun sivillik niteliğini ön plana çıkararak; antiliberallik, antidemokratiklik, etnomilliyetçilik, şiddet, çatışma, aşırı ideolojiler ve hiyerarşik yapıları gayr-ı sivil olarak nitelerken, sivillik, ortak akıl (görüş), toplumun tamamına yönelik edinilmiş sorumluluk hissi ve liberal değerlerin benimsenmesi olarak ifade etmektedir (Kopecky, Mudde, 2003, s.3). En kapsamlı norm çalışması ise; Philippe Schmitter'in hem köklü, hem de yeni demokrasilere yönelik ileri sürdüğü normlardır. Ona göre; kolektif müzakere-eylem kabiliyeti, otonomi, iktidar aygıtına-özel alana yönelmemiş olma ve sivillik (aktaran Whitehead, 2002, s.73) normlarına haiz bir sivil toplum demokrasiyi derinleştirebilir.

Kolektif müzakere ve eylem kabiliyeti, sivil toplum kurumunu ilgi alanında iktidara karşı baskı yapabilme niteliği ile donatır. Toplumsal sermayenin önemini vurgular. Otonomi ise sivil toplumu hem kamu otoritesinden hem de özel alandan (aile, firma) korurken, bu iki alana sivil toplum müdahalesi ise, iktidar ve özel alana yönelmemiş olma normu ile engellenir. Böylece sivil toplum kişisel veya devlet çıkarlarının değil kamu yararının takipçisi olur. Sivil ve siyasal toplum ilişkisinde denge sağlanır. Sivillik normu geniş kapsamlı bir norm olarak öncelikle kanundışılığı dışlar. Mafya ve suç örgütleri, terör hücreleri demokrasiyi derinleştirebilecek bir sivil toplum olamaz. Sivillik, karşılıklı saygı kapsamında yöntem konusunda sınırlayıcıdır. Şiddet ve çatışma sivillik kavramı dışında kalır.

Ancak Schmitter'in normları da önceki bölümde değinilen tüm tehditleri tüketebilecek kapsamda değildir. Bireysel insiyatifi baskı altına alan hiyerarşik ve oligarşik yapıları engelleyecek demokratik bir kurumsal yapının varlığı, tüm toplumsal grupların dikkate alınmasını sağlayan çoğulculuğun tesisi ve gizli ajandaların yürütülmesini engellemek için şeffaflığın gerekliliği açıktır.

SONUÇ:

Sonuç olarak sivil toplum kuruluşları; siyasi, ekonomik ve sosyal alanlarda daha iyi bir gelecek için imkan sağlayan platformlardır ve günümüz temsili demokrasilerinde dillendirilen meşruiyet krizinin aşılmasına önemli katkılar sağlama potansiyeline sahiptirler. Bu nedenle sivil topluma dair ifade edilen olumsuzlukların giderilmesi ve dolayısıyla dinamik bir ideal olan demokrasinin derinleşebilmesi için, sivil toplum normlarının geliştirilmesi veya genişletilmesine ihtiyaç vardır. Bu kapsamda yapılacak akademik araştırmaların sivil toplum kuruluşları için rehber niteliğinde olacağı değerlendirilmektedir.